

COVID-19 (Corona)'un Küresel İşgücü Piyasalarına ve Topluma Muhtemel Etkileri

Son zamanlarda dünyada yayılan ve bir türlü durdurulamayan virüsün etkileri konusunda birçok haber dinledik, yazı okuduk ve video seyrettik. Hemen hepimiz konunun ciddiyetini anlamış durumdayız. Bu kısa makale, virüsün işgücü piyasalarına ve topluma olası etkilerini genel bir bakış açısıyla tartışmak için kaleme alınmıştır. Esasen çalışma iki boyutlu planlanmıştır. İlki küresel etkiler diğeri Türkiye'ye etkileridir. Okuduğunuz çalışmada küresel etkiler üzerinde durulmaktadır. İleriki zamanlarda (yeterince veri oluştuğunda) Türkiye için etkilerini de kaleme alacağız.

Geleceğe ilişkin tahminlerde ne kadar bilimsel yöntem kullanılırsa kullanılsın net hükümlerde bulunmak doğru değildir. Ancak bu tahminler daha önce yaşanmış tecrübelerin ışığında kurgulandığında genel geçerliği yüksek olasılıklar olarak belirebilir. Bizim çalışmamızda da hem küresel raporlardan hem de geçmiş olaylardan edinilen tecrübelerden çıkarımlar bulunmaktadır. Çalışma bireysel varsayımlardan çok uluslararası kuruluşların beklentileri çerçevesinde yapılandırıldığından bahse konu senaryoların çoğu küresel şirketler açısından tedbir politikaları olarak da benimsenmiştir.

Virüs piyasaları nasıl etkiler?

Son zamanlarda virüslerin ekonomiyi nasıl etkiyeceğine yönelik birçok rapor üretildi. Bunlardan en göze çarpanlarından biri de Avrupa Parlamentosunun 26 Şubat tarihli "Salgın ve Küresel Salgınların Ekonomik Etkisi" raporudur. Rapor genel hatları ile AB ülkeleri ve sağlık uzmanları arasındaki koordinasyon ve en iyi uygulamaların değişimi, finansal destek kapsamının yaygınlaştırılması temasına dayanmaktadır. Ancak virüsün piyasaları nasıl etkileyeceğine ilişkin basit bir giriş yapmak gerekirse şu şekilde cevap vermek gerekir: Virüs, ekonomiyi yavaşlatmasından dolayı etkiler. Piyasalarda hala yüz yüze sistemler etkin olduğu için internet üzerinden yapılan alışverişler hariç virüs ekonomide önemli yavaşlamaya neden olmuştur/olacaktır. Yayılmayı önleyici tedbirler çerçevesinde dışarı çıkmamamıza yönelik uyarılar aktif ekonomiyi önemli ölçüde sıkıntıya soktu. Dükkanlar, çarşılar, restoranlar hatta AVM'ler bile kapanma noktasında geldi. Bu durum sıcak para akışı ve ürün sirkülasyonunu olumsuz etkiledi. Satılmayan/tüketilmeyen ürünlerin üretimi de buna bağlı olarak durdu. Bu döngü geçici de olsa üretim potansiyelinin düşmesine, istihdamın daralmasına ve doğal olarak henüz resmi kayıtlara geçmeyen işsizliğe neden oldu. Gecikmeli dönemde piyasa yeniden canlandığında geçici işten uzaklaştırmaların ne kadarının geri dönebileceğini görüp resmi işsizlik rakamları üzerine konuşabileceğiz. Şimdilik geçici işten uzaklaştırmalar için çeşitli tedbirler alınıyor (örneğin Türkiye'de işsizlik sigortası fonu temelli ücret garanti fonundan esnetilmiş koşullarda geçici ödemeler yapılması kararı gibi). Neticede virüs aktif piyasaların geçici de olsa önemli ölçüde yavaşlaması yönünde etkide bulunuyor.

Hatırlanacağı gibi 2008 krizinde de işgücü piyasaları için önemli tahribatlar olmuştu. Bu sürecin toparlanması en iyimser bakışla 5-6 yıl sürmüştü (aslında hala etkilerinin devam ettiği de söylenebilir). 2008 krizinden elde edilen tecrübelerin günümüzdeki krizi atlattırma işe yarar reçeteler üreteceğine ilişkin beklentiler bulunmaktadır. Ancak krizin aynı koşullarda oluşmadığı bu nedenle 2008 krizi tecrübelerinin işe yaramayacağını ifade edenler de vardır. Biz her iki görüşe karşılık şunu belirlemek isteriz. Ekonomik verileri inceleyebilen kişiler açıkça bilirler ki krizlerin gelişi tesadüfi veya beklenmedik değildir. Tüm ekonomik krizler piyasa hareketlerindeki kontrolsüz genişlemelerin etkilerinden kaynaklanır. Dünyada şimdiye kadar yaşanan bütün ekonomik krizler benzer genişlemeler nedeniyle oluşmuştur. 2008 krizi

öncesinde de benzer parasal genişlemelerin etkisi açıkça görülebilir. 2008 krizi patlak verdiğinde dünya genelinde oluşan olumsuz etkilerin giderilebilmesi için bilinçli ya da yarı bilinçli olarak parasal genişlemelere önemli ölçüde hız verilmişti. Bu durum ister faiz indirimleri yoluyla ucuz kredi sağlamak şeklinde olsun ister vergi indirimleri yoluyla olsun küresel para hacmi 2008’i takip eden süreçte hızla artmıştır. Özellikle 2015’e gelindiğinde sıfıra yakın faizler (hatta bazı ülkelerde negatif), vergi ve yatırım sübvansiyonlarındaki aşırılık, türev piyasalarını gereğinden fazla şişirmiş ve parasal hacmi dünya gayri safi yurt içi reel hasılasının üzerinde konumlandırmıştır. Böyle durumlarda krizin belirli bir gecikme sonrasında geleceği birçok ekonomistçe uzunca süredir tahmin edilebilmektedir (ancak gecikme süreleri hakkında çeşitli öngörüler vardır. Bu kapsamda küresel reel gayri safi yurt içi hasılayı geçen parasal genişlemelerin krize neden olma zaman aralıklarının tahmin ortalaması 4 veya 5 yılda birleşmektedir). Konuya bu açıdan bakıldığında 2015 parasal genişleme verileri çerçevesinde 2019 veya 2020’de bir ekonomik krizin beklendiği rahatlıkla görülebilir. Bu krizleri engellemek için ya faizleri indirmek gerekir (zaten dünyada 0 seviyesine yakın) ya da teşviklerle yapay şekilde piyasayı ayakta tutmak gerekir. Açıkçası ilk tedbir tüketilmiş ve ikinci tedbirin vergi ayağı da kullanılmış olduğu için ikinci tedbire yeni bir yaklaşım olarak para hacminin artırılması ile (yeni para basılarak) sistemin rahatlatılması planlanmıştır. Yukarıda açıkça ifade ettiğimiz üzere orta veya uzun vadede piyasa dengeye gelmediğinde para basmak günü kurtarıırken yeni bir krizin altyapısını oluşturur. Bu hareket kriz beklentisinden çıkamama fasit dairesine girilmesine neden olur ve sürekli yeni tedbirlere (ekonomik paketlere) ihtiyaç hissettirir. Para hacminin genişletilmesi başlarda topluma hoş görünür. Ancak kısa vadede enflasyona neden olur. Orta dönemde harcamalar artacağından talebi karşılayıcı üretimin gerçekleşmemesi (artan paranın mal ve hizmet üretimine yönelik yatırımlara değil de statik yapıya aktarılması gibi) tedavisi zor ekonomik tahribatlara sebebiyet verir. Tüm bunlardan kurtulmak için ya piyasanın kendiliğinden dengeye gelmesi beklenir (ki bu pratikte mümkün değildir) ya da içeriden (vergiler yoluyla) veya dışarıdan (borçlanma yoluyla) yeni bir ek kaynak bulunması gerekir. Üretimin tüketime yetişemediği her ortamda bir süre sonra ekonomik kriz ve işsizlik kaçınılmazdır. Üstelik bir kez ekonomik daralma ve işsizlik sarmalına girildiğinde işler düzelse bile aynı potansiyele ulaşmak, sabit yatırımların kapatılması, ticari bağlantıların zayıflaması, firma prestijlerinin azalması, işgücü verimliliği ve performanslarında düşüşlerin/eskimelerin olması gibi nedenlere sanıldığı kadar kolay olmaz.

Virütik (Viral) ekonomik kriz küresel işgücü piyasalarına nasıl etkiler oluşturacak?

“Bu artık sadece küresel bir sağlık krizi değil, aynı zamanda büyük bir işgücü piyasası ve ekonomik krizdir ve insanlar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir.” Guy Ryder, ILO Genel Müdürü

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nün 18 Mart 2020’de yayınladığı “COVID-19 ve İş Dünyası: Etkiler ve Yanıtlar” başlıklı raporunda virüs nedeniyle dünya çapında yaklaşık 25 milyon kişinin işini kaybedebileceği uyarısı yer almaktadır. Bunun yanında hali hazırda çalışmakla birlikte aldıkları ücretin yaşamlarını idame ettirmeye yetmediği milyonlarca çalışan yoksullara da yenilerinin ekleneceği ifade edilmiştir. Raporda dünya gayri safi yurt içi hasılası (GSYİH) büyüme oranlarındaki düşüş senaryolarına göre çeşitli tahminlerde bulunmaktadır. Buna göre dünya GSYİH’si büyümesi yaklaşık %2 düştüğünde (ki bu durum düşük senaryo olarak adlandırılmaktadır) küresel işsizliğin 3,5 ile 7 milyon arasında artacağı öngörülmektedir (hesaplamalarda ortalama 5,3 milyon artış olacağı tahmin

edilmektedir). Orta senaryo olarak adlandırılan durumda (GSYİH büyümesinin %4 azaldığı durumda) küresel işsizliğin 7,7 ile 18,3 milyon arasında artacağı tahmin edilmektedir (ortalama hesaplamalar yaklaşık 13 milyon artacağı yönündedir). Yüksek senaryoda ise ciddi yıkıcı etkilere sahip olduğu varsayılarak GSYİH büyümesinin %8 azalması halinde küresel işsizliğin 13 milyonla 36 milyon arasında artacağı (ortalama 24,7 milyon) tahmin edilmektedir.

Piyasa üretim potansiyeli açısından bakıldığında virüsün yayılma merkezi olarak kabul edilen Çin'de sanayi işletmelerinin toplam katma değeri 2020 ilk iki ayında yaklaşık %13,5 daralmıştır. Elbette bu durum küresel ve bölgesel tedarik zincirlerini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca raporda turizm konseyince yapılan açıklamalar çerçevesinde 2020 gelişlerinde yaklaşık %25'lik bir azalma görüldüğü için hizmet sektöründe istihdam edilen milyonlarca kişinin işsiz kalabileceği uyarısında da bulunmaktadır.

Virüsten kaynaklanan nedenlerle şu an hesaplanan parasal kaybın küresel çerçevede 860 milyar dolar ile 3,4 trilyon dolar arasında olacağı tahmin ediliyor. Toplam küresel GSYİH'nin 88 trilyon dolar seviyesinde olduğu varsayılırsa 3,4 trilyon dolar bu büyüklüğün yaklaşık %4'üne tekabül etmektedir (%3,86). Bu durum küresel ekonomik aktörlerin üretim potansiyeline eş düzey yansımaya bile düşük/orta düzey senaryo arasında bir küresel ekonomik daralmanın olacağı beklenebilir.

Elbette bu daralmanın etkisi ile işgücünün önemli kayıplara uğrayacağı açıktır. Ekonomik kayıpların azaltılması için esnek yapılar içeren daha düşük mal ve hizmet tüketimine ve üretimine yönelme gibi tedbirlerle birlikte işgücü piyasası kayıplarının önlenmesi için ILO tarafından bir takım tedbirlerin de raporlandığını görüyoruz.

Bunları kısaca özetlemek gerekirse üç başlıkta toplamak mümkün; 1) işyerindeki işçileri korumak, 2) ekonomiyi ve istihdamı teşvik etmek, 3) iş ve geliri desteklemek.

“Bu önlemler arasında sosyal korumanın genişletilmesi, istihdamın sürdürülmesinin desteklenmesi (örn. Kısa süreli çalışma, ücretli izin, diğer sübvansiyonlar) ve mikro, küçük ve orta ölçekli işletmeler de dâhil olmak üzere mali yardımlar ve vergi indirimi bulunmaktadır. Ayrıca, para ve maliye politikası önlemleri ile belirli ekonomik sektörler için borç verme ve finansal destekler de önerilmektedir” (ILO, COVID-19 Raporu).

Peki, dünyada işgücü açısından kimler daha savunmasız?

Sürekli geliri olmayan geçici çalışanların daha yüksek risk altında olduğu açıktır. Ancak ILO raporu çerçevesinde küresel tecrübeler ışığında sistematik bir gruplandırma yapmak gerekirse yaş, cinsiyet, çalışma biçimi ve göçmenlerin daha fazla savunmasız olduğu söylenebilir. Bu kapsamda;

- 1) Yaşlılar ve özellikle sağlık sorunu olanlar daha fazla risk altındadır.
- 2) Azalan işgücü talebinden en fazla etkilenen gruplar olarak “gençler” daha savunmasız durumdadır (MERS patlak verdikten sonra yaşlı işçilerin, daha yüksek işsizlik ve eksik istihdam oranlarının yanı sıra çalışma saatlerinin azalması konusunda asal yaştaki bireylere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur).
- 3) Özellikle hizmetler sektöründe istihdam edilen kadınlar risk altındadır. Küresel hizmet sektöründe kadınların %58,6'sı erkeklerin ise %45,4'ü çalışmaktadır. Bu kapsamda kadınların sektör istihdamı yoğunluğu açısından daha fazla etkilenmesi muhtemeldir.

Üstelik kadınların sosyal koruma kapsamından erkeklere göre daha az yer teşkil etmesi de önemli problemler arasındadır.

- 4) Serbest çalışanlar, geçici çalışanlar ve başka göçmenler olmak üzere diğer korumasız çalışanlar da önemli risk altındadır.

Farklı istihdam türlerinin her gün artması, güvencesiz istihdam alanlarının genişlemesi bu tür krizlerde işgücünü önemli derecede savunmasız bırakmaktadır. ILO bu çerçevede çeşitli düzeylerde tedbirler olsa da (örneğin Sosyal koruma tabanı tavsiyesi 2016/202 veya yarı zamanlı çalışma sözleşmesi 1994/175 gibi) bu grupların işlerini kaybetmeleri olasılıkları mevcut ekonomik sistemde daha yüksektir.

Ne yapılabilir?

Virüse dayalı ekonomik krizde üç boyutlu tedbir döngüsü birbirinden daha az önemli olmamak üzere yürürlüğe konulabilir. Bunlardan ilki sağlık risklerine karşı herkesi olabildiğince bilinçlendirmek ve koruma altına almaktır (sokağa çıkma yasağı gibi sosyal izolasyonlar hakkında uyarılar ve etkin tanı ve tedavi sistemlerinin yaygınlaştırılması gibi). Elbette bu tedbirler büyük miktarda yatırım kapasitesi gerektirir.

Diğeri istihdam ve gelir desteği ile hem işgücünü hem de işverenleri desteklemektir. Bu durum işçilerin verimlilik kapasitelerindeki kayıpların tahribatı ile eşleştirilmiş tüketim kalıplarını baskı altına alma koşulu ile etkin olarak yürütülebilir. Çünkü tüketim üretime bağlıdır ve üretim düşüşü tüketim kontrol altına alınmazsa yüksek enflasyon ve kaos ortamı oluşturabilir. İşgücüne gelir desteği sağlanarak kontrolsüz tüketime yol açılırsa sistem kilitlenir ve piyasada tahribat oluşur. Bu durumdan stokçular ve tekel faydalanır.

Son olarak her kesim için aktif ve güvenilir bir politika izlenmesi gereklidir. Sosyal diyaloga verilen önemin giderek artması gerekir. Taraflar arasındaki saygı ve güvenin artması bu tür krizlerle mücadelede önemli tedbirler arasında sıralanmaktadır (ILO, COVID-19 Raporu).

Virüs kaynaklı ekonomik krizin küresel olarak bize anlattığı birçok şeyin olduğunu açıkça görmekteyiz. Yeni bir toplum yapısına olan hazırlığın aşamaları olarak da kabul edilen bu sürecin en zararsız şekilde atlatılabilmesi ancak dayanışma ve bilinçlenme sayesinde olacaktır. Elbette şu an olduğu gibi kapalı kalmanın birçok toplumsal sorunları da oluşacaktır. Örneğin ev hayatındaki huzursuzluklar bunlardan biri olabilir. Korkulan o dur ki evde kalmanın sonucu olarak kuvvetli bağlarla kurulmamış evlilik müesseseleri sarsılabilir. Önceki dönemden daha fazla boşanmaların artması, aile kurumunun sağladığı avantajları gelecek yıllarda kaybetmemize neden olabilir.

Dijitalleşme konusundaki uyarıları yavaş kavrayan toplumlara bu tür şoklarla hızlı adaptasyon zorunluluğu getirildiğini düşünmekteyiz. Yakın gelecekte dijital dünyanın kurallarıyla yeniden oluşturulmuş bir toplum içinde yaşayacak olmamız eskisi kadar uzak bir hayal değildir.

Küresel nüfusun gereğinden fazla olduğuna inanan “küresel güçlerin” dünyayı yönlendirme gayretinden (veya tehdidinden) tahrip olmadan/değişmeden çıkmak zor görünüyor. Yeni bir ekonomik sistem, yeni bir toplum yapısı ve yeni alışkanlıklar... Umarız 2030'a kadar her şey tahminimizden daha hızlı bozulmaz.

Prof. Dr. M. Çağlar Özdemir
SESAM Müdürü